

ГАВРИЇЛ КОЛЕНДА – ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКИЙ МИТРОПОЛИТ ЧАСІВ ХМЕЛЬНИЧЧИНИ І РУЇНИ

1648 року грізне козацьке повстання Богдана Хмельницького поклато край поширенню унії на українських землях. Автор *«Літопису Самовидця»*, що брав безпосередню участь у подіях Хмельниччини, розпочав його такими словами: «Початок і причина війни Хмельницького єсть єдино от ляхов на православіє гоненіє и козаком отягощеніє» (5, 45). В *«Літопису»* він докладно зупинився на кривдах, яких зазнавали козаки, поспільство та особисто Богдан Хмельницький, але так і не навів прикладів релігійних переслідувань. Таку неувагу до цієї теми навряд чи можна пояснити козацьким походженням автора, адже Роман Ракушка-Романовський, найбільш вірогідний автор *«Літопису»*, скінчив життя православним священником. Причину відсутності в *«Літопису»* конкретних фактів, які б свідчили про переслідування православних, треба шукати в іншому.

Десятиріччя напередодні вибуху Хмельниччини, що отримало в старій польській історіографії назву періоду «золотого спокою», було позначено відсутністю серйозних релігійних конфліктів. Двадцять років XVII століття, які принесли відродження православної ієрархії, загострення православно-уніатських відносин, вбивство Йосафата Кунцевича і т. ін., відійшли у минуле. Православна ієрархія на чолі з митрополитом Петром Могилою здобула офіційне визнання з боку королівської влади, а відносини між православними та греко-католиками в цілому стабілізувалися. Ієрархія обох церков шукала шляхи до «поєднання Русі».

З іншого боку, на час початку повстання відносини між козацькою старшиною та православною ієрархією були далекі від ідеальних. На зміну тісному союзові за Конашевича-Сагайдачного прийшла прохолода у відносинах та взаємна упередженість часів Могилы. Православний митрополит мав за собою короля і не тільки не потребував захисту з боку козацтва, а й підтримував урядову політику щодо останнього. Його соціальною опорою було не Запоріжжя, а православна шляхта Волині та Центральної України [4; 57].

Перші кроки Хмельниччини відбулися не під релігійними, а під світськими, секулярними гаслами. Але з часом набувають ваги гасла та аргументи релігійного характеру які заступають аргументи особисті та станові (3, 28). Ідея захисту релігійної свободи надавала повстанню бажану легітимність (законність) в очах не тільки самих повсталих, але також їхніх ближчих і дальших сусідів. Вона дозволяла пояснити світові причину повстання проти законного монарха, яким був польський король. Оскільки в XVII ст. відносини між королем і шляхетським станом Речі Посполитої набули контрактового характеру, а релігійна толеранція була неодмінною умовою контракту, то порушення релігійної толеранції теоретично вело за собою припинення контракту і розрив відносин між королем і його підданими. Концепція права підданих на повстання з релігійних причин була добре розроблена в середньовічній та ранньомодерній Європі.

Коли на рубежі 1648-1649 рр. козаччина, не без впливу православної шляхти та духовенства, висунула релігійні умови на передній план, вона пішла в цьому відношенні далі своїх попередників. Адже православна шляхта обмежувала свою боротьбу за релігійні права майже виключно сеймовою діяльністю. Так само далеко від ідеї повстання на захист релігійних свобод були в першій половині 17 сторіччя представники православного духовенства, яких пізніші історики вважали головними натхненниками козацького повстання. Не випадково, що Хмельницький дістав благословення на війну з Польщею не від місцевої київської ієрархії, а від ерусалимського патріарха та грецьких митрополитів.

Гетьманська адміністрація перебрала від шляхетського і міщанського руху першої третини 17 сторіччя погляд на унію не як на окрему Церкву чи релігійний рух, а як на королівську інтригу, спрямовану на порушення «давніх прав» «релігії грецької» та «народу руського». Таким чином, головний наголос переносився зі спроб «поєднати Русь із Руссю», що було характерним для православної думки доби могилянства, на трактування унії як засобу нищення Православної Церкви, що відповідало традиціям православного думання кінця XVI – перших десятиліть XVII століть. Для Хмельницького проблеми роз'єднання Русі, судячи з усього, просто не існувало. Його Русь-Україна була практично єдиною – православною.

Унія не мала жодної ваги в чисто військовому відношенні, а її культурна привабливість, що прихилила до себе М. Смотрицького і К. Саковича, мало значила не тільки для козацької старшини, але й для православної шляхти, яка пройшла «школу могилянства». Натомість унія стала в пригоді гетьманській адміністрації з точки зору політичної – як засіб легітимації повстання та розмінна монета в мирних переговорах з королівською владою.

Як свідчать документи, ідея захисту «релігії грецької» вперше потрапляє в поле зору Хмельницького після Жовтоводської та Корсунської перемог і приєднання до повстання української православної шляхти. В інструкції послан у Варшаву, датованій червнем 1648 р., було записано: «Що до нашого духовенства стародавньої грецької віри, то дуже просимо його не чіпати, і ті святі церкви, які у Любліні, Красному Ставу, Сокалі та в інших містах силою були унією поневолені, при давніх вольностях залишити» [3; 39]. Характерним було посилення на

«давні вольності» «грецької віри», які унія порушила, а козаки відстоювали. Ця тема була розвинута Хмельницьким в його наступних повідомленнях про причини повстання.

Але вимога знесення унії вперше прозвучала тільки в листопаді 1648 року в листі гетьмана Богдана до королевича Яна-Казимира: «Щоб наша грецька віра залишалася недоторканою, як раніше, без унії і уніатів, і щоб ніде ніякої унії не було» [3; 81].

На початку 1649 року, невдовзі після урочистого в'їзду Хмельницького до Києва та його переговорів з єрусалимським патріархом Паїсієм, який благословив гетьмана на війну з Польщею, Хмельницький заявив польським комісарам: «А що первей о шкоду й кривду свою воював, тепер воювати буду о віру православную нашую» [1; 118]. Що й було зроблено.

Зборівський договір 1649 року був одним з найбільших ударів, яких зазнала впродовж свого існування греко-католицька церква. Згідно з Зборівським трактатом місця для цієї конфесії в Україні не лишалося. Третій пункт козацьких вимог говорив: «Унія, як постійна причина пригноблення руського народу, повинна бути скасована» [3; 81]. Не допомогли ні листи папи Інокентія X до короля Яна-Казимира, ні протести греко-католицького митрополита Селяви (1642-1655), який разом з папським нунцієм Торресом вимагав припинити ліквідацію унії. Для греко-католицької церкви настали важкі часи. Але на буденному рівні боротьба з унією зводилася до захоплення православними священиками греко-католицьких церков і маєтностей, що відбувалося за підтримки козаків. Сьогодні практично не відомі випадки забиття козаками греко-католиків, в той же час як жертви серед римо-католиків та юдеїв нараховувалися тисячами. Характерний у цьому відношенні випадок стався з пізнішим греко-католицьким єпископом Яковом Сушею, який був просто викинутий зі свого монастиря через паркан. Перед греко-католиками, очевидно, були відкриті двері в православ'я, чим багато хто з них скористався. Єдність обряду сприяла тому, що в роки Хмельниччини Русь не нищила Русь, а життя тисяч греко-католиків, що за інших обставин легко могли стати жертвою релігійного насилля, було врятоване [8; 11].

Цікаво, що «рятівником» унії в 1649-1650 рр. виступив православний магнат Адам Кисіль. Його головним аргументом у дискусії з козацькою старшиною була ідея загального застосування принципу релігійної толеранції: «Як ви не хочете, аби вашим сумлінням командували, то й ви не забагайте командувати» (2, 25).

Між тим політична ситуація на користь унії виразно змінилася. Нова війна 1651 р. закінчилася після програної битви під Берестечком (30 червня 1651 р.) Білоцерківською угодою (28 вересня 1651 р.), яка заперечила пункти Зборівської угоди. Цікаво зауважити, що на час битви під Берестечком у королівському таборі перебував вищезгадуваний Яків Суша, котрий благословляв польські війська на битву з Хмельницьким чудотворною Холмською іконою Божої Матері. 22 лютого 1652 року він став єпископом Холмсько-Белзької дієцезії. Собори в Холмі й Перемишлі вернулися до греко-католиків.

1654 року Хмельницький був змушений заключити сумної пам'яті Переяславську угоду з московським царем і природним наслідком цього була війна Московії з Польщею. Переяславська угода потягнула за собою нові й тяжкі терпіння для греко-католицької Церкви. Московські війська та козаки Хмельницького заливали області, замешкувані уніатами, руйнували церкви, монастирі, школи, розганяли, а то й убивали греко-католицьких священиків і монахів. Де станула московська нога, там пропадала унія. Смоленську греко-католицьку єпархію було переіменовано на православну. Така сама доля грозила Полоцькій єпархії.

Козацькі та московські війська зайняли маєтки київської уніатської митрополії. Митрополит Селява мусив утікати перед наступом московитів і, як бездомний, скитатися по своїй митрополії, бо все було зруйноване й знищене. Багата Україна перетворилася в пустелю. Очевидці описують, що тільки між Дністром і Бугом орда спалила 270 містечок, 1000 церков спопеліло, татари погнали в ясир 200000 людей, а скільки загинуло в боях, не зрахувати. «Самих дітей подушених по шляхах і замках рахую на 10000 — пише сучасник. — Велів я по полях їх ховати й до одної ями накидали 270, а решту й кинули ховати. Не було між ними старших від одного року, старших орда забирала» (6, 380).

В 1655 році проти Польщі виступила Швеція. Становище греко-католицької церкви здавалося безвихідним. Єпископ Суша у своєму творі під назвою «De laboribus Unitorum» («Про труди уніатів») нараховує біля сотні священиків і сорока ченців-василіян відомих йому персонально, котрі були поранені, покалічені та потерпіли смерть за унію, описує всі мучеництва та розправу над вірними («лаїками»), переслідування й перепони унії, розповідає про пограбування та спалення греко-католицьких церков і монастирів і загарбання церковних маєтків [9; 296].

Саме в цій катастрофічній ситуації греко-католицьку церкву очолив Мстиславський єпископ Гавриїл Коленда, якого старий, німецький і майже сліпий митрополит Селява офіційно іменував своїм коад'ютором (наступником з правами наслідування) як у Полоцькій архієпархії, так і в Київській митрополії. Водночас Коленда був призначений архімандритом Ліщинського монастиря в Пінську, де напередодні, «внаслідок козацьких знущань» [6; 377], загинув його попередник, митрополічий коад'ютор Пахомій Оранський. Однак Коленда не мав змоги розвинути ширшу пастирську діяльність на новому поприщі, бо московська навала 1655 року залляла всю полоцьку архієпархію і Коленда, забравши з собою срібну раку з мощами блаженного Йосафата Кунцевича, пішов на довгу скитальщину. Разом з ним блукав з місця на місце митрополит Селява, бо московити спалили його кафедральний собор і митрополічі палати у Вільні й Новогрудку. Митрополит Селява «над яким і татарин милосердився, не збуджував до себе милосердя ні в козаків, ні в московитів, ні в поляків» [7; 49], поки не вмер у Тикотині на

Підляжшій, того ж 1655 року. Пізніше його тлінні останки були перенесені в Супрасльську Лавру, котра стала резиденцією архієпископа Коленди, як настоятеля Супрасльської Лаври і нового зверхника греко-католицької церкви.

Ще перед своєю смертю Селява хотів офіційно затвердити Коленду митрополитом, але через безпратанні війни не міг сликати синоду, тому що із усього греко-католицького єпископату, окрім бувшого з ним Коленди, живими у 1655 року залишилися тільки Яків Суша - єпископ Холмський і Белзький, Андрій Кваснинський-Злотий - номінальний єпископ втраченої Смоленської єпархії та Ян Потій - єпископ Володимир-Волинський та Брестський, але й з ними по причині війни не було ніякого зв'язку. Тому греко-католицька митрополія залишалась десять років без офіційного архієпископа, а орден св. Василя Великого - без протоархієпископа, що ним досі був кожний митрополит.

Після смерті митрополита Селяви, архієпископ Коленда став уживати всіх засобів, щоб і король і Рим признали за ним митрополічу гідність. За тодішнім звичаєм визнання митрополічної гідності залежало від вибору єпископів, які вибирали кандидата і представляли його королеві, а король просив у Папи Римського потвердження номіната. Однак цього звичаю придержувалися не завжди. Крім того, від часів Іпатія Потія був такий порядок, що митрополити призначали собі коад'ютора з правом наслідування, щоб через спорожнення митрополії греко-католицька церква не понесла якоїсь шкоди з боку православних. І тому, майже завжди відпадав вибір номіната з боку єпископів.

Король Ян-Казимир (1648-1668) з уваги на умову з козаками, не хотів іменувати Коленду дійсним митрополитом, а тільки 1656 року заіменував його завідателем митрополічних добр. Однак всі греко-католицькі владики вважали Коленду за архієпископа і, як тільки після довгого скитання Коленда осів у Супраслі, весь єпископат з'їхався сюди на раду. Є інформація, що навіть переяславський полковник, а пізніше - гетьман Павло Тетеря (хрещеник Хмельницького і зять Вигівського) вважав своїм митрополитом греко-католицького архієпископа. До Коленди, як до митрополита, зверталися в різних справах папський нунцій П. Відоні і Конгрегація Поширення Віри, хоч титулували його тільки "адміністратором митрополії Київської і всієї Русі".

В цей час між Росією і Хмельницьким почалася конкуренція - прихована і відверта - за впливи на Білорусь. Показовим у цьому відношенні є звернення шляхти Пінського повіту до Хмельницького про прилучення їх повіту до підвладних йому земель. Був навіть створений Пінський козацький полк, козаки якого зібрали місцеве уніатське духовенство і сказали: "Або ви переходите на православ'я, або втрачаєте права на ваші церкви". На наступний тиждень усі, без винятку, перейшли на православ'я, у тому числі, чотири римо-католицьких священники. Цікаво зауважити, як складалося відношення греко-католиків до, так би мовити, "української окупаційної влади" в Білорусі та російській. Коли приходили козаки Хмельницького і вимагали від уніатів перейти на православ'я, то ті робили це без усяких конфліктів. Коли ж таку вимогу ставили росіяни, то тут все було навпаки. З Вільна греко-католицького архієпископа і священників виганяли три чи чотири рази, але ті знову поверталися і не хотіли переходити на православ'я.

1659 року польський сейм затвердив Гадяцький трактат, в якому був пункт про ліквідацію унії, і всі греко-католицькі єпископи на чолі з Колендою написали протест з цього приводу. Але й Гадяцький договір згорів у полум'ї нової війни з Московією, яка спочатку переможно зайняла майже цілу Литву, Білорусь та лівобережну Україну. Однак під Конотопом гетьман Вигівський 28 червня 1659 року побив на голову московське військо і, здавалося, Україна буде вільна від московитів. Але московофільська партія не дармувала. Починається братовбивча війна, спочатку за гетьмана Юрія Хмельницького (1659-1662), а потім за гетьмана Івана Брюховецького (1663-1668).

Також і орден отців Василян розколовся на дві фракції. Одна частина вибрала протоархієпископом Гавриїла Коленду, друга - холмського єпископа Якова Сушу. Тобто врешті-решт внутрішній розкол в греко-католицькій церкві уособлювався конфліктом між Колендою і Сушею. Можна шукати різні пояснення цьому розколу. Але, якщо провести аналогію з паралельним у часі розколом всередині козацтва, то напрошується висновок про дивовижну здатність українського суспільства до внутрішніх чвар у найнесприятливіший для цього час.

А вороги унії не спочивали й усіма способами старалися спонукати Ватикан, щоб він зліквідував греко-католицьку ієрархію, а вірників підчинив польським римо-католицьким владикам. Із цією метою латинники очорнювали греко-католицьких єпископів перед Апостольським Престолом, представляючи їх як людей лінивих, нероб і нещирих католиків. Латинники приписували греко-католицьким архієпископам вину за те, що унія серед українського народу не має ніякого поступу, тоді як самі польські римо-католики, на чолі зі своїми єпископами, шляхтою й королем, робили греко-католикам усякі перешкоди.

У цих важливих справах, а головне, щоб спростувати перед Римським Папою наклепи латинників та щоб зліквідувати нещасний двоподіл у Чині св. Василя Великого, що витворився через брак єдиного протоархієпископа, українсько-білоруський єпископат вирішує забути на деякий час внутрішні чвари і послати до Риму талановитого Холмського єпископа Якова Сушу, з яким рахувався король, і який мав велике значення в Римській курії. Крім того, Суша мав вияснити і налагодити справу необсадженої митрополії.

В літо 1663 року єпископ Суша виїжджає до Риму й у Римі довідується, що на основі звітів, що їх передав Апостольській Столиці польський клір і польські державні круги, вирішено українсько-білоруську церковну провінцію піддати під юрисдикцію польського єпископату [6; 388]. Щоб здержати це рішення і спростувати фальшиві доноси, єпископ Суша 1664 року пише твір "De laboribus Unitorum" ("Про труди уніатів"), в якому талановито й об'єктивно описує історію греко-католицької церкви від початку її віднови аж до своїх часів. Цей знаменитий твір зробив у Римі велике враження, відкинув кривдливі закиди латинського єпископату і прихильніше настроїв Римську курію до греко-католицьких владик та самої ідеї унії. Яків Суша сильно підкреслює той факт,

що в часах, таких прикрих для унії, ніхто з греко-католицьких владик не відпав і навпаки виказує, що деякі римо-католицькі каноніки, монахи й священники під напором московитів і козаків перейшли до православної церкви, хоч не терпіли таких переслідувань, як греко-католики. Ватікан остаточно вирішує не піддавати латинському польському клірові греко-католицьку церкву.

Під час свого побуту в Римі єпископ Суша написав іще широкую "Інформацію про Митрополію" ("Informatio de Metropoli"). Ця інформація ділиться на дві частини. В першій частині Суша з'ясовує шкоди для церкви, що випливають із необсадження митрополії, а в другій частині наполягає, що найліпшим кандидатом на митрополита є Коленда. Священна Конгрегація Поширення Віри відбула окреме засідання над справами української греко-католицької церкви. Папа Олександр VII затвердив на київському митрополічному престолі архієпископа Коленду і затримав за ним полоцьке архієпископство, зважаючи на те, що доходи з митрополії дуже зменшилися. 13 вересня 1665 року новоіменований митрополит зложив ісповідання віри на руки нунція Антонія Пігнателлі і перейняв митрополію з повними правами після десятилітньої вакансії.

Справу розколу в ордені святого Василя Великого було поладнано в той спосіб, що і архієпископ Коленда і єпископ Суша зрезигнували з вибору їх протоархімандритами. І хоч Ватікан тримався тієї гадки, що протоархімандритом повинен бути не митрополит, а звичайний чернець, проте капітула Василян, що відбулася в Бересті-Литовському в березні 1667 року, з огляду на особливі обставини знову вибрала протоархімандритом Гавриїла Коленду, а він зобов'язався назначити свого заступника в порозумінні з орденем. Ставши протоархімандритом, або генералом ордену Василян (таку назву отримала ця посада з того часу), Коленда доклав усіх зусиль, щоб завести лад у монастирях.

Водночас, митрополит Гавриїл доручив Якову Суші рушити ще раз із мертвої точки справу канонізації Йосафата Кунцевича. Суша поробив потрібні заходи в Конгрегаціях і порушив цю справу на окремій авдієнції в папи Олександра VII. Папа обіцяв проголосити Йосафата святим, але в міжчасі помер 22 травня 1667 року і справа канонізації відтягнулася на 200 років.

16 січня 1667 року Польща і Москва приходять до миру в Андрусові. Через Андрусівський договір греко-католицька церква втратила столицю митрополії і смоленську єпархію. Вправді, єпископів для цієї єпархії було іменовано і далше, але вони тільки носили титул смоленських архієпископів, одначе в своїй єпархії не резидували. Певною компенсацією за втрачені території було приєднання до митрополії 1600 церковних храмів Угорщини і Трансільванії внаслідок інкорпорації Мукачівського єпископства [11; 310].

Також греко-католики відзискали Полоцьку архієпархію і митрополит Коленда восени 1667 року в триумфальному поході ввіз мощі Йосафата Кунцевича у Полоцьк та примістив їх у кафедральному соборі святої Софії, що його сам відновив. Це перенесення мощів Йосафата Кунцевича було немов зверхнім знаком триумфального повороту греко-католицької церкви на ті землі, які впродовж п'ятнадцяти років були зайняті московитами [13; 267].

У той же час, головню заходами митрополита Гавриїла і через його широкі зв'язки з сенаторами, сеймова конституція 1667 року звільнила духовні добра греко-католиків від усяких тягарів і постоїв війська.

Великі шкоди унії принесла політика короля Яна-Казимира. По якімось часі зрозумів це сам король і, бажаючи направити кривду греко-католицької церкви, 1668 року видав диплом, за яким греко-католики могли повернути собі загарбані церкви, монастирі й добра їм приналежні. Одначе ця спокута кривд прийшла запізно, бо король зараз після цього абдикував (зрікся престолу) і не було кому постояти за тим, щоб цей розпорядок увійшов у життя.

Після абдикації Яна-Казимира настав час безкоролів'я. Коленда дуже побоювався за справи унії, бо попередне безкоролів'я принесло їй великі шкоди. Митрополит Гавриїл із своїм помічником і спадкоємцем-єпископом Кипріяном Жоховським їде на конвокаційний сейм до Варшави, де разом із папським нунцієм Марескотті намагаються розбудити у сенаторів прихильність до греко-католицької церкви. Вправді, сейм 1668 року ухвалив признати греко-католикам усі права і привілеї, надані їм попередніми королями, звернути їм усі церкви, монастирі й приналежні добра, а надто повернути Перемишльську єпархію й Ліщинську архімандрію.

Але 1669 року збирався елекційний сейм і ніхто не міг заздалегідь знати, що він вирішить. Тому митрополит Коленда ходив із Кипріяном Жоховським і нунцієм Марескотті від сенатора до сенатора і благав їх, щоб не голосували за рішення, шкідливі унії. 9 січня 1669 року Папа Климент IX звертається окремим листом до примаса, єпископів, сенаторів і шляхти, доручаючи їм опіку над скривавленою греко-католицькою церквою.

Настрій у сенаторів виявився прихильнішим до унії, ніж раніше, можливо тому, як писав єпископ Суша, що "наша непохитність завдала ворогам сорому". Врешті й політичні обставини були інші. Унія добилася більших успіхів, ніж сподівалася, бо сейм затвердив усі домагання греко-католиків. Греко-католикам було повернено Перемишльське єпископство та всі церкви й маєтності, а також дано дозвіл відновити Ліщинську архімандрію.

На елекційному сеймі 1669 року королем вибрали Михайла Корибута Вишневецького (1669-1673), в якого були симпатії до Східної Церкви, бо його мати залишалася православною, а батько був православним перед тим, як перейшов на римо-католицизм. Він був прихильніший до унії ніж обидва його попередники-королі Володислав і Ян-Казимир. За старанням митрополита Коленди король Михайло 1669 року зрівняв греко-католицьке духовенство з латинським, монастиреві блаженого Йосафата в Полоцьку надав два хутори і затвердив всі вищезгадані привілеї з'єдиненої церкви.

Король Михайло виявив свої симпатії для унії ще й тим, що на його бажання, коронацію 1669 року було призначено на 12 листопада - день мученицької загибелі Йосафата Кунцевича. І, мабуть уперше, в кафедральному латинському соборі Кракова не латинський єпископ, а митрополит Коленда урочисто відправляв у цей день Службу Божу в східному обряді в

асисті латинських єпископів, у присутності численної шляхти, єпископів обидвох обрядів, папського нунція і короля Михайла - українця на польському троні [13; 323]. Митрополичий помічник, Кипріян Жоховський, виголосив проповідь на честь Йосафата Кунцевича, взявши за тему слова святого Євангелія: “Я пастир добрий”.

Однак і православні не присипляли своїх справ. На елекційній сеймі вони внесли прохання цілковитої ліквідації унії. Але, завдяки заходам митрополита Коленди, маршалок сейму Фелікс Потоцький не допустив до нарад з цього питання. На наступному сеймі 1670 року православні при допомозі козаків знову зажадали задовільнення їх прохання. Сейм назначив окрему комісію з шістьох членів, котра на сеймі 1671 року відкинула прохання православних, а греко-католиків вирішила залишити в спокої. Сподіваючись на підмогу козаків, львівський православний єпископ Ієремія Свистельницький відважився захопити Полоцьку архієпархію в якій православних майже не було. У цій справі Свистельницькому допомагав один із латинських єпископів. Митрополит Гавриїл чим скоріше повідомив про це Апостольського нунція Нерлі, а той своєю второпністю ударемнив зусилля Свистельницького.

Заохочений цими успіхами Коленда спробував знову порушити справу допущення греко-католицьких владик до сенату і Папа Климент IX (1667-1669) домовлявся про це з королем. І на цей раз старання митрополита Гавриїла увінчалися успіхом, хоч, правда, умовним. Король признав місце в сенаті тільки митрополитові і Коленда навіть встиг купити у Варшаві землю для митрополичого палацу. Але невдовзі прийшло йому королівське застереження, поки що не користуватися з цього права, щоб не дразнити православних. Пізніше цей привілей так і не ввійшов у життя.

Спадкоємцем на митрополичому престолі Коленда назначив свого помічника: Вітебського єпископа Кипріяна Жоховського [10; 558], а Папа Климент X (1670-1676) затвердив його 1 червня 1671 року на цьому становищі окремою буллою [7; 56]. Помер митрополит Гавриїл Коленда 11 лютого 1674 року в Супраслі. Його тіло було перевезено до Полоцька й похоронено 18 лютого 1674 року в кафедральному соборі святої Софії.

Коленда мав вдачу рвучку, легко запальну й неопановану. Нунцій у своїй реляції схарактеризував його коротко: “вогненна натура” [12; 312]. Із цього виникали його часті спори з владиками, навіть із таким ідейним єпископом, як Суша. Крім цього, для успішності справ унії Коленда вживав часто людських і невідповідних засобів, що теж йому закидає єпископ Суша. Однак не слід забувати, що Коленда мусив поборювати дуже великі труднощі, бо вступив на митрополичий престол після Переяславської угоди, коли уніатська церква лежала майже в руїнах, а його самого навіть не признавали митрополитом. Може на вид цих труднощів він піддався спокусі, попри довір'я в Боже Провидіння, вжити теж чисто людських засобів. Але своїми впливами Коленда підніс з руїн греко-католицьку церкву і виборів їй правне становище за короля Михайла Вишневецького. Хоч за своє майже двадцятирічне перебування на митрополичій кафедрі Коленда так і не побачив своїма очима Києва, але під його проводом унія не тільки не припинила свого існування в роки Хмельниччини та Руїни, а, навпаки, навіть зміцнила свої позиції, особливо на правобережній Україні. За всі заслуги перед греко-католицькою церквою, Коленда в поважному генеалогічному збірнику отримав від своїх сучасників лаконічну, але красномовну характеристику: “Святої Унії пастир достойний і старанний” [10; 558], а вдячні ченці-василіяни ХХ ст. вирішили, що своїми подвигами Гавриїл Коленда заслужив гідність стати поруч митрополита Іпатія Потія [7; 57].

Джерела та література:

1. Воссоединение Украины с Россией. Документы и материалы в трех томах. – Москва, 1954. – Т. 2.
2. Грушевський М. Історія України-Руси. – Нью-Йорк, 1957. – Т. 9.
3. Документи Богдана Хмельницького 1648-1657 / Упор. І Крип'якевич та І. Бутич. – Київ, 1961
4. Крижанівський О. П., Плохій С. М. Історія церкви та релігійної думки в Україні. – Київ, 1994. – Кн. 3.
5. Літопис Самовидця / Вид. підготував Я. Дзира. – Київ, – 1971.
6. Лужницький Г. Українська Церква між Сходом і Заходом. – Філадельфія, 1954.
7. Назарко І. Київські і Галицькі митрополити. Біографічні нариси (1590-1960). – Рим, 1962.
8. Плохій С. Священне право повстання: Берестейська унія і релігійна легітимізація Хмельниччини. Держава, суспільство і Церква у 17 столітті. – Львів, 1996.
9. Littera Episcoporum. – Roma, 1973. – Vol. 2.
10. Niesiecki K. Korona Polska przy złotej wolności. – Lwow, 1738. – Т. 2.
11. Polski Słownik Biograficzny. – Т. 13.
12. Welykyj A. Epistolae Metropolitaram Kioviensium Catholicorum Raphaelis Korsak, Antonii Sielava, Gabrielis Kolenda (1637-1674). Gabrielis Kolenda biografia. – Romae, 1956.
13. Welykyj A. Epistolae Metropolitaram Kioviensium Catholicorum Raphaelis Korsak, Antonii Sielava, Gabrielis Kolenda (1637-1674). – Romae, 1956. – Vol. 2.